

Оксана Зелена

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

ПОГЛЯДИ ОСИПА НАЗРУКА НА ДЕРЖАВОТВОРЧУ ФУНКЦІЮ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ (1914 – 1920 рр.)

© Зелена О., 2011

На основі теоретичної спадщини О. Назарука досліджуються умови реалізації державницької ідеї, важлива складова якої полягає у формуванні дисциплінованих, патріотичних і національно свідомих Збройних сил. Аналізуються погляди політика на основні характеристики, притаманні міцній армії. Процес організації останньої передбачав національне і патріотичне загартування українських вояків, високоосвіченість офіцерського складу, чітку військову ієрархію та військовий однострій, який мав відповідати національній ідентичності.

Ключові слова: О. Назарук, державотворча функція, військові угруповання, національна ідентичність.

Oksana Zelena

JOSEPH NAZARUK'S VIEW ON STATEMAKING FUNCTION OF MILITARY UNITES IN UKRAINE (1914 – 1920)

On the basis of the theoretical heritage of J. Nazaruk we research conditions of the public idea, part of which involves creating a disciplined, patriotic and nationally conscious armed forces. We analyze politician's view on the basic characteristics peculiar to strong army. The process involves the organization of army foresee national and patriotic quenching Ukrainian soldiers, highly educated officers, a clear military hierarchy and military uniform, who had to meet national identity.

Keywords: Jozeph Nazaruk, the statemaking function, the military unites, the national identity.

Збройні сили є важливим інститутом політичної системи, необхідним атрибутом державності, гарантом безпеки та цілісності суспільства. Ознакою демократичного розвитку країни, чинником стабілізації політичної системи є суспільне визнання силової структури, підтримка діяльності та функціонування армії громадськістю, оптимізація цивільно-військових відносин. Відомо, що після здобуття державної незалежності, Україна успадкувала одну з найчисленніших у Європі армій [17, с. 50]. Розпад СРСР зумовив нову геополітичну ситуацію у світі, тому утримувати такі численні Збройні сили не було ні засобів, ні потреби. Натомість виникли сприятливі умови для вироблення та реалізації цілком нової військової політики. Вона повинна враховувати потреби для забезпечення національної безпеки та економічної спроможності нашої держави, передбачати розумне, виражене в часі і масштабах поетапне скорочення численності армії, сприяти формуванню нового якісного кадрового складу Збройних сил, реформувати систему військової освіти, яка має відповідати європейським стандартам і готувати висококваліфікованих, національно свідомих офіцерів. Враховуючи недостатній державницький досвід України в цьому напрямі, нам варто звернутися до нашого історичного минулого та проаналізувати теоретичні висновки та розробки безпосередніх учасників українських національно-визвольних змагань. Серед них публіцистичний доробок відомого українського громадсько-політичного діяча, журналіста, юриста першої третини ХХ ст. Осипа Назарука [16]. Одна з яскравих сторінок біографії політика пов'язана з Українськими Січовими Стрільцями, багато його розвідок, статей присвячені військовому питанню.

Сучасна вітчизняна історична наука, досліджуючи громадсько-політичну діяльність О. Назарука, лише епізодично висвітлює його деякі політичні ідеї. Серед наукових розвідок українських

істориків, присвячених О. Назаруку, окремо треба виділити публікації М. Швагуляка [20]. Він одним із перших проаналізував епізоди життєвого шляху ученого. Для вивчення теми та висвітлення внеску О. Назарука у процес українського державотворення важливими є праці І. Патера [15], М. Дядюк [4], С. Гелея [2, 3], О. Єстрешія [5], у яких стисло подаються біографічні дані, характеризуються основні етапи суспільно-політичної діяльності ученого. Серед комплексних історичних наукових досліджень, присвячених О. Назаруку, можна виділити кандидатську дисертацію Л. Бурачок [1], предметом якої є висвітлення основних напрямів громадської та політичної діяльності О. Назарука. Публіцистичну спадщину журналіста систематизував В. Качкан [6], мемуари О. Назарука досліджувала М. Федунь [18].

Мета роботи – показати на основі науково-теоретичної спадщини О. Назарука, що гарантом існування власної державності є Збройні сили, визначити роль і значення українських військових формувань у державотворчих процесах України у період з 1914 – 1920 рр.

Початок Першої світової війни активізував політичне життя Галичини. 1 серпня 1914 р. лідери трьох найбільших галицько-українських партій – Народно-демократичної партії (НДП), Української радикальної партії (УРП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП) створили Головну українську раду. До її складу увійшов і Осип Назарук як представник УРП. Через кілька днів Рада видала маніфест, який закликав український народ Галичини до боротьби за визволення України та проголошував мету створити “Вільну Самостійну Українську Державу” з усіх українських земель, які залишалися під владою Росії, а з українських земель у межах Австро-Угорщини створити національно-автономну область [12, с. 51]. Невдовзі Рада висунула ідею створити Всеукраїнський військовий легіон. На неї відгукнулося понад 28 тис. національно свідомих юнаків. Стурбовані можливістю виникнення великих українських загонів, польські діячі у Відні домоглися того, що до Українського легіону прийняли лише 2,5 тис. осіб. Осип Назарук дуже позитивно оцінив факт створення першого українського військового формування того часу. Він покладав великі сподівання на молоду армію, бо розумів: “Щоб не допустити зруйнування і поневолення рідного краю, необхідно організувати міцне, постійне й дисципліноване військо, “переняте одною ідеєю – Ідеєю Самостійної Української Держави” [8, с. 12, 13]. Він підкреслює важливу роль війська, яке повинно захищати інтереси власної держави і підпорядковуватися “керманичам держави”. Лише за умови зради уряду, тобто коли він віддасть свою державу під чуже підданство, армія може виступити проти нього [8, с. 7].

Слід зазначити, що у травні 1915 р. Бойова управа Українських Січових Стрільців запросила Осипа Назарука “як митця слова, що має творити описи стрілецького життя”. Після присяги підхорунжий О. Назарук очолив пресову службу Українських Січових Стрільців. Швидко втягнувшись у військове життя, він виступив автором багатьох постанов, що увійшли до статуту Стрілецької Ради. За його проектом було формувати стрільців усіх військових рангів. До компетенції Ради належали технічно-військові справи, взаємини між стрільцями та офіцерами, розгляд усяких скарг. До складу президії входили голова, заступник та два секретарі. Обов'язком першого було скликання Ради за вимогою $\frac{1}{4}$ її членів, $\frac{1}{4}$ куреня або двох осіб з президії. Водночас у політичних справах Стрілецька Рада підпорядковувалась Загальній Українській Раді як найвищому національному органу.

Період співпраці О. Назарука з Січовими Стрільцями утвердив його як письменника-публіциста. Збираючи матеріали з історії Українського Січового Стрілецтва, він досліджував початки виникнення стрілецького руху та його розвиток на початку Першої світової війни. О. Назарук вивчав військову організацію регулярних стрілецьких частин, аналізував військові операції, проведені стрільцями, зокрема битви на Маківці та під Болеховом. Він досліджував побут та духовне життя стрільців. В окремі збірки письменник формував стрілецькі пісні і спогади очевидців [18, ф. 359, оп. 1, спр. 142, арк. 1]. Його розвідки вилилися в окремі праці, такі як: “З кривавого шляху Українських Січових Стрільців”, “Слідами Українських Січових Стрільців”, “Над

Золотою Липою”. У них автор висвітлив усю складність політичної ситуації в тогочасній Україні, трагізм українських військових формувань. Січовикам, які входили у регулярні австрійські підрозділи, доводилося воювати за чужі інтереси, часто терпіти знущання з боку чужоземного командування [12, с. 51]. Та попри це, як стверджує О. Назарук, Управа УСС поставила собі за мету “зорганізувати і здисциплінувати великий український нарід на цілій кулі земній” і підготувати його до створення своєї держави [11, с. 3]. Він переконує, що ідеалом усіх українців має бути єдина Українська держава, яка повинна мати одну армію.

Військові спомини письменника мають важливе виховне значення. Це прекрасний матеріал, де відчувається громадянське “Я” автора, котрий повсякчас стояв на державницьких позиціях, переймаючись болями та стражданнями нації. Ідейно-сміслові навантаження, головним завданням якого є бажання збудити патріотичні почуття підростаючого покоління, викликане насамперед поставленими проблемами: чи потрібна війна і коли вона є справедливою. Письменник закликав молодь любити свою Батьківщину, бути розважливими в часі війни, працювати над своєю освітою.

У творі “В першій лінії” автор дохідливо пояснював юному другові, що таке справедлива війна і як інколи необхідно ризикувати власним життям заради щастя інших. До цього ж закликав і його переклад з німецької: “Заки сонце зайде, життя готуй на стрічу смерті... Хоче йти туди, хто тільки раз почує тебе, вояцка пісне! Хоче йти через ціле життя разом з братами, яким звідусіль грозить смерть” [18, с. 8]. Будучи очевидцем і безпосереднім учасником військових подій, О. Назарук розповідає про те, що, спостерігаючи за стрільцями на передовій, він дійшов висновку, що тут зникає усілякий страх. У його уяві визрівав образ юного солдата, який служить в лавах самостійної Української держави.

Революційні листопадові події 1918 р. у Львові зумовили новий етап політичної діяльності О. Назарука. Він увійшов до складу окремої комісії, яка готувала військове захоплення влади українцями у місті. Після створення Західноукраїнської Народної Республіки як представник Радикальної партії О. Назарук став членом її вищого законодавчого органу – Української національної ради. У праці “Рік на Великій Україні” політик розповідає, що як представник ЗУНР 5 листопада 1918 р. виїхав зі Львова до Києва з інженером В. Шухевичем з дорученням уряду Є. Петрушевича просити військової допомоги гетьмана П. Скоропадського у війні з Польщею [12, с. 5]. Можна сказати, що до столиці О. Назарук їхав до певної міри розчарованим. Адже, незважаючи на війну з Польщею, члени Української національної ради прийняли ухвалу, яка повністю відкидала пропозицію інтернувати й вивезти зі Львова активних польських діячів, професорів та інших визначних осіб [12, с. 6]. На думку О. Назарука, “...загал ЗУНР не доріс до проведу народу у цей важкий час” [12, с. 6]. Можливо тому О. Назарук не повернувся до Львова з переговорів, а приєднався до національно-революційного руху на Наддніпрянській Україні, продовжуючи боротися за створення Української держави. Він узяв активну участь у повстанні проти гетьмана в Білій Церкві. А згодом зауважував: “Тоді я нітрохи не застановлявся над тим, чи повстання потрібне, адже робили його поважні українські діячі й партії, а політику гетьмана оцінив я потім, коли побачив, що тюрми заповнені українськими діячами. Розуміється, я тоді був ще “воднострою австрійського УСС” і не мав найменшого поняття про українські партії. Мене обурював до краю факт, що українців в’язнено в Українській державі” [12, с. 11].

У цій ситуації О. Назарук розумів, що головна роль відводилася армії. Її основне завдання він бачив так: “Боронити Рідний Край перед чужими завойовниками й удержувати лад і порядок внутрі” [8, с. 1]. Військо повинно захищати інтереси власної держави та підпорядковуватися “керманичам держави”. Лише за умови зради уряду, тобто, “коли він віддасть свою державу під чуже підданство”, армія може виступити проти державного керівництва [8, с. 7]. Автор виступав проти “політикування” в армії. Військові не повинні допускатися до влади, бо коли офіцери увійдуть до складу будь-якої політичної організації, вони втратять “рацію свого існування і все зможе опинитися в руках солдатських”, а це зруйнує політику. Лише у важкий для держави час влада може знаходитися в руках однієї людини, навіть військового [12, с. 334–336]. О. Назарук вважає, що військові мусять цікавитися політичним життям, читати часописи, книжки, “бо більша

освіченість дозволить сильніше полюбити свою державу, і дбатиме про честь та дисципліну українського війська”. Вояки покликані обороняти цілий народ, а тому не можуть входити до окремих партій. Військо має стояти над усіма політичними організаціями [8, с. 10].

Уявляючи собі зразкове дисципліноване українське військо, О. Назарук вдається до історичних прикладів римської та німецької армій. Вказуючи на надзвичайну відданість римських вояків, він розповідає про страшну природну стихію, яка спіткала Італію, – виверження вулкана Везувій: “Земля тряслася страшно, від цього труса тріскали навіть найміцніші муровані дома... розжарена лява заливала все кругом. Все, що жило, втікало перед цим невиданим явищем. Тільки стійки (караули) римського війська твердо стояли на своїх постах, на яких їх установила влада, – стояли поки їх не засипав гарячий попіл...” [8, с. 13]. Політик підсумовує, що з таким військом можна було і державу боронити, і світ завойовувати.

Однією з перешкод, яка не давала українцям можливості мати міцну армію, О. Назарук називає їх політичну роз’єднаність. Цю проблему політик пропонував вирішити на зразок Німеччини, яка напередодні Першої світової війни зуміла сформувати з різних німецьких земель потужне військове формування. Ця армія на увесь світ славилася вишколом, “міцна і суцільна, що міниться різними кольорами” [12, с. 211]. Такому результату повинна передувати довга, систематична праця, серйозна школа, ґрунтовна освіта.

Порівнюючи українські Збройні сили УНР Директорії та ЗУНР, О. Назарук надає перевагу Галицькій армії. Вона, на його думку, найбільше відповідала світовим зразкам, була дисциплінованою та вишколеною. Тодішні статистичні дані вказують, що 70 % галицьких старшин мали університетську освіту, О. Назарук був прихильником чіткої військової ієрархії, рангові зміни якої повинні відбуватися згідно з визначеними нормами. Військові звання присвоювалися поступово й не могли “перестрибувати” один одного. Ця засада робить армію упорядкованою і дає можливість старшині за чесну і віддану службу отримати високі військові ранги. На думку О. Назарука, монархові не додасть авторитету надмірне клопотання своєю армією. Переконаючи, він наводить приклад з історичних досліджень війська Стародавнього Риму Ш. Монтеск’є, який дійшов висновку, що велика щедрість імператора Каракали до римлян призвела до цілковитої деморалізації армії. Коли спадкоємці його не могли вже видавати на військо таких, як Каракала, зіпсуті й розбещені жовніри просто вбивали одного цісаря за одним. Для того, щоб повернути дисципліну, довелося втратити найкращих. У жахливому хаосі, коли “роззухвалене й зіпсуте військо” висувало нараз навіть по 30 претендентів, залякані імператори так вже знервовані, що реагували на найменшу підозру – і в страху за своє життя винищували усі до одного найвизначніші роди Риму. Отже, скромність – це головна основа сили й здоров’я армії [9, с. 157].

Військова політика держави, як вважає О. Назарук, повинна зводитися до формування сильної національної армії, свідомої, що бореться за найвище добро свого народу – самостійну державу [8, с. 14].

Ознакою дисциплінованості армії, на думку політика, є військовий однострій. Останній виступає не тільки проявом аристократичного смаку нації, але є показником історичного почуття зв’язку з минулим, і, найголовніше, – виявом національної індивідуальності [13, с. 7]. Зважаючи на це, потрібно докласти чимало зусиль, щоб змодельювати потрібну військову форму. У доборі її О. Назарук пропонував керуватися такими факторами: 1) брати до уваги не тільки історичну традицію, а й практичні вимоги сучасності; 2) якщо сучасність не збігається з минулим – тоді в практичному плані дати першість сучасності; 3) традицію відповідно шанувати в моделюванні національного вбрання, а не поневіряти її в процесі життя [13, с. 24].

О. Назарук зауважив, що з відновленням української державності у військових частинах спостерігалось повернення до козацьких традицій. Прикладом цього виступили перші українські дивізії, які разом з німцями входили до Києва. Вояки були одягнені в сині козацькі жупани й шаровари. О. Назарук не схвалював такої військової форми, бо вважав, що шаровари чітко вказують на своє східне (турецьке) походження: призначені для того, щоб сідати на землю й підгинати під себе ноги. Натомість він запропонував варіант військового вбрання, який би не тільки відрізняв українських вояків від європейців, а й був зручним. Головний убір був представлений

трьома варіантами: стрілецькою “мазепинкою”, тільки трохи вищою, зимовою шапкою з оксамитовим дном – у старшини та суконним – у звичайних стрільців і, нарешті, парадним накриттям голови. О. Назарук пропонував шолом, скомбінований з мотивів із княжих часів, як, наприклад, купол на соборі Мстислава у Володимирі Волинському. В кокарду мав бути вмонтований герб [13, с. 17]. Важливим елементом військового одягу є комір, на якому можна розмістити відзнаки. Тоді на погонах буде зафіксований рід військ, щоб у разі полону, можна було легко їх відірвати. Замість козацьких жупанів пропонувалося запровадити народну свиту. Невід’ємною частиною військового гардеробу мав бути плащ і чоботи.

О. Назарук звертав увагу і на полкові стяги. На одному боці планувалося розмістити герб України – тризуб, оточений малими гербовими знаками окремих українських земель. Це, на думку політика, вказувало б на тривалу боротьбу українських земель за свою державність [13, с. 28]. На другому боці могли бути зображені герби окремих областей, у яких набиралися ці полки. Стяги мали бути прикрашені стародавніми українськими орнаментами.

З 1915 по 1918 рр. доля Осипа Назарука тісно переплелася з історією Українських Січових Стрільців. Як безпосередній учасник національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. він підкреслив важливу роль УСС у відновленні Української держави, бо вони стали першим українським військовим формуванням цього періоду. У своїх спогадах О. Назарук показав мужність, відвагу, самопожертву молодих юнаків, які боролися за свободу і незалежність своєї Батьківщини. Перебуваючи на фронті у стрілецьких таборах, письменник вивчав життя і побут українських вояків, щоб передати дух цієї епохи. Устами своїх героїв він висловлював надії і сподівання на краще майбутнє, а найголовніше він був переконаний, що маючи національно свідоме військо, Українська держава здобуде свою незалежність. Уявляючи собі зразкову Українську армію, він підкреслив основні складові військового процесу: національне і патріотичне виховання, якісна освіта, чітка військова ієрархія та військовий однострій, який мав відповідати національній ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурачок Л. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940): дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Л. Бурачок. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 208 с.
2. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку / С. Гелей. – Львів: Коопосвіта, 1998. – 531 с.
3. Гелей С. Д. Василь Кучабський / С. Д. Гелей, Ю. В. Кучабський. – Львів: Коопосвіта, 1998. – 744 с.
4. Дядюк М. Комісія старої історії України НТШ у Львові (За матеріалами записників Осипа Назарука, 1935 – 1936 рр.) / М. Дядюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність [Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві]. – 2001. – №8. – С. 306 – 330.
5. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.
6. Качкан В. Публіцистична спадщина Осипа Назарука / В. Качкан // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність [НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича]. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 26 – 29.
7. Литвин М. Р. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, Є.К. Науменко. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, Олір, 1990. – 386.
8. Назарук О. Військо і політика / О. Назарук. – Кременець: б/в, 1919. – 17 с.
9. Назарук О. Галичина й Велика Україна: Трактат присвячений українським жінкам і військовим / О. Назарук. – Львів: Нова Зоря, 1936. – 156 с.
10. Назарук О. Над Золотою липою. У таборах Українських січових стрільців / О. Назарук. – Вена, 1917. – 104 с.
11. Назарук О. Організаційний отченаш / О. Назарук. – Шікаго (Ілинойс), 1924. – 31 с.
12. Назарук О. Рік на Великій Україні. Спомини з Української революції / О. Назарук. – Відень, 1920. – 344 с.
13. Назарук О. Формальні проблеми української державності: Герб, монета, одиниця, військовий однострій і стяги / О. Назарук. – К.: Вернигора, 1918. – 32 с.
14. Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX – ХХ ст.) / за заг. ред. докт. іст. наук, проф. Я. Малика. –

Львів, 2001. – 296 с. 15. Патер І. Визначальна ідея СВУ (За матеріалами “Вісника Союзу визволення України”) / І. Патер // *Культурна спадщина, національна свідомість, державність* [НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича]. – Вип. 2. – Львів, 1995. – С.187 – 200. 16. Потульницький В. *Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці)* / В. Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с. 17. Сивак О. *Кадрова політика у Збройних силах України у світлі нової воєнної доктрини: зміст та характерні особливості* / О. Сивак // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. – 2006. – Вип. 17. – С. 50 – 53. 18. Федунь М. *Мемуарна спадщина Осипа Назарука* / М. Федунь. – Брошнів: МПП “Талія”, 2000. – 340 с. 19. *Центральний державний історичний архів у м. Львові*. – Ф. 359. *Осип Назарук – громадський діяч*. – Оп. 1. 20. Швагуляк М. *Осип Назарук – журналіст, публіцист, редактор* / М. Швагуляк // *Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Матер. Міжнар. наук. конф. 25 – 26 серпня 1995 р.* / відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Львів, 1996. – С. 56 – 64.

УДК: 321.74:94

Ольга Івасечко

Національний університет “Львівська політехніка”

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УНР У ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ Р. ЛАЩЕНКА

© Івасечко О., 2011

Проаналізовано кілька важливих напрямів міжнародної співпраці виділених українським вченим, представником народницько-демократичного напрямку української політичної думки Р. Лашченком. На основі аналізу праць дослідника розглянуто чотири вектори зовнішньої політики: 1) Україна – Балкани; 2) Україна – Московська держава – більшовицька Росія; 3) Україна – Польща; 4) українсько-німецькі взаємини, які в добу національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр. набули особливого значення для реалізації державницької ідеї українського народу.

Ключові слова: національно-визвольні змагання, зовнішньополітичні орієнтири, державотворчі ідеали.

Olga Ivasechko

FOREIGN-POLICY GUIDELINES OF THE DEVELOPMENT OF UPR IN POLITICAL SCIENCE RESEARCH OF R. LASHCHENKO

In the article a few important directions of international cooperation of distinguished are analyzed by the Ukrainian scientist representative of populist-democratic trend of Ukrainian political opinion. On the basis of analyses of labours a researcher is considered four vectors of foreign policy: 1) Ukrainian – Balkans; 2) Ukrainian – Moscow state – Bolshevik Russia; 3) Ukraine is Poland; 4) Ukrainian – German mutual relations which in time of national liberation competitions of the Ukrainian people 1917-20 purchased the special value for realization of state idea the Ukrainian people.

Keywords: the national liberation competitions, the foreign-policy reference-points, a state-creative ideals.

Проголошення незалежності України на початку ХХ ст. стало поштовхом для виконання першочергового завдання, пов'язаного із виробленням власної зовнішньої політики, встановленням